

Peter BORZA

Konflikt prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSBM s režimom Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940

BORZA, Peter: The conflict between the bishop of Prešov Pavol Peter Gojdič, OSBM and the regime of the Slovak Republic in 1939 – 1940. In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; Universum, 2007, s. 143-149.

After the creation of Slovak Republic in 1939, Bishop Pavol Peter Gojdič, OSBM got into conflict with the regime of Slovak Republic which tried to call him off from the position of an administrator of Prešov's Bishopric. The arisen conflict strenghten Bishop's clear attitudes towards the ideology of national socialism. The government of Slovak Republic finally forced Bishop Gojdič to abdicate, but the Pope refused to accept the abdication and by his nomination to the post of resident Bishop of Prešov's Bishopric showed that the Vatican was standing on the side of abdicating bishop.

Administrátor Prešovskej eparchie biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM¹ si v auguste 1939 plánoval cestu do USA, kam ho pozval gréckokatolícky farár Pavol Mankovič. Avšak na odporúčanie Ministerstva zahraničných vecí SR malo Ministerstvo vnútra SR biskupovi za každú cenu znemožniť uskutočnenie tejto cesty, keďže farára P. Mankoviča pokladali za hlavného propagátora myšlienky veľkého Maďarska medzi Rusínmi v USA. Biskupovi Gojdičovi sa nesúhlas s cestou odôvodnil ako požiadavka vlády SR aby nevycestoval dovetdy, kým USA neuznajú Slovenskú republiku. Ak by predsa trval na vycestovaní, tak mu mal byť odňatý cestovný pas. Postup vlády bol zvolený aj vzhľadom na jeho vysoké verejnoprávne postavenie, ktoré zaujímal v slovenskej spoločnosti.²

Príčiny takéhoto postoja vládnych orgánov voči biskupovi Gojdičovi môžeme badať v nedôvere ku gréckokatolíckej cirkvi, ktorá bola začiatkom 20. storočia pod vedením biskupa Dr. Štefana Nováka nástrojom maďarizácie, a tiež v pojme rusínska otázka, ktorý v sebe ukrýval celú spleť národnostných problémov, pretrvávajúcích ešte z obdobia prvej Československej re-

1 Ordo Sancti Basilii Magni – označenie rehoľníka baziliána.

2 Porov. Slovenský národný archív (SNA) v Bratislave, fond 209, kr. 290. List Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky číslo 9690/1939 zo dňa 18. augusta 1939.

publiky. Biskup Gojdič stál v popredí a hájil záujmy rusínskeho národa počas ČSR ako aj v SR. V neposlednom rade to boli aj osobné postoje biskupa Gojdiča, ktorý otvorene kritizoval nacionálny socializmus ako aj jeho uplatňovanie na území Slovenska voči Rusinom a Židom.

Prvýkrát biskup Gojdič otvorene vyjadril svoje negatívne stanovisko k nacistickej ideológii, ktorá je v priamom rozpore s učením cirkvi o láske k blížnemu, rovnosti ľudí pred Bohom, pastierskym listom č. 400/1939 zo dňa 25. januára 1939. V liste upriamil pozornosť na zločinnosť ideológie pohrdajúcej človekom kvôli jeho príslušnosti k inému národu alebo rase. Nacionálny socializmus bol podľa biskupa nový nebezpečný blud, ktorý vyčíňal na celom svete, a zvlášť v Európe si vyberal svoje obete. Sám deklaroval svoj vysoko humánny pohľad na človeka, ktorý je Božím stvorením a preto má rovnaké právo na život a na všetko, čo je mu milé, či už to je rodná reč, vzácne zvyky alebo starobylé tradície. Vyzval kňazov aby sa vyhýbali spolupráci a angažovaniu v intenciách škodlivej ideológie. *„Čo najvážnejšie pripomínam všetkým kňazom, hlavne dušpastierom, ktorí [duchovne] vedú veriacich rôznych nacionálnych a politických smerov, aby sa neodvážili fanaticky exponovať v prospech žiadneho smeru, lebo tým by oddialili od seba veriacich ostatných smerov.“* [...] *Opravdivý dušpastier so svojimi veriacimi najúprimnejšie spolucíti, s nimi sa teší, s nimi smúti. Kto toho nie je schopný, nech zvie, že jeho konanie je bludné a nekorektné. Politické a šovinistické prechmaty kňazov narobili už veľa škôd sv. Cirkvi a duším, preto čo najserióznejšie pripomínam všetkým, aby v tomto bode zrevidovali svoje doterajšie konanie [...].*³

Vznik Slovenskej republiky znamenal vystupňovanie nátlaku na odstúpenie administrátora biskupa Gojdiča z úradu. Už v máji 1939 začala vláda podnikat kroky, ktoré mali viesť k likvidácii Gréckokatolíckej ruskej učiteľskej akadémie.⁴ V auguste 1939 prebiehalo tajné vyšetrovanie sťažnosti na biskupa Gojdiča, ktorý odmietol vysvetliť bohoslovcov slovenskej národnosti pričom sa od neho žiadalo vysvetlenie takéhoto postupu.⁵

3 Archív Gréckokatolíckeho biskupstva (AGKB) v Prešove, prezidiálne spisy, rok 1939, sign. 8. Pastiersky list o rasizme a medzinárodnej situácii č. 400/39, Prešov, 25. januára 1939.

4 Porov. AGKB v Prešove, prezidiálne spisy, inv. č. 455, sign. 4706, rok 1939. List biskupa Gojdiča č. 4080/2020–1939 o platových doplnkoch profesorov Učiteľskej akadémie v Prešove zo dňa 31. októbra 1939 a list č.4195/2020–1939 zo dňa 10. novembra 1939.

5 Porov. SNA v Bratislave, fond 209, kr. 290. List Ministerstva vnútra č. 10.893/1939 zo dňa 25. augusta 1939. Tiež, List policajného riaditeľa Prezídia Policajného riaditeľstva v Prešove č. 5900/1939 zo dňa 11. septembra 1939.

Koncom roku 1939 vrcholila kampaň na jeho odvolanie z úradu administrátora eparchie. Vzniklo memorandum gréckokatolíckych duchovných Slovákov, v ktorom vyjadrili nespokojnosť s postupom biskupa voči gréckokatolíkom Slovákom. Policajný riaditeľ v Prešove označil memorandum za sťažnosť proti administrátorovi Prešovskej eparchie a súčasť akcie na utvorenie slovenského biskupstva v Prešove.⁶

V búrlivej atmosfére sa biskup Gojdič rozhodol k podaniu abdikácie z vedenia eparchie aby jeho osoba nebola, ako sám povedal, prekážkou dobrých vzťahov medzi gréckokatolíckou cirkvou a Slovenskou vládou. Pre dobro svojich veriacich sa nebál vzdať svojho úradu a stiahnuť sa z verejného života. Abdikáciu podal listom č. 51/1939 zo dňa 22. novembra 1939 adresovaným pápežovi do Ríma, aby Svätý Otec zveril správu biskupstva inej osobe, ktorá má absolútnu dôveru zo strany slovenskej vlády.⁷

Správu o abdikácii zaslal aj vláde Slovenskej republiky, ktorú požiadal, aby jeho žiadosť v Ríme podporila. V odpovedi predseda vlády Vojtech Tuka zo dňa 31. januára 1940 vyjadril v mene vlády uspokojenie s rozhodnutím biskupa zrieknuť sa biskupskej funkcie a v liste sa vláda zaviazala vyplatiť 45 tisíc korún aj vtedy, ak by sa zdržiaval v zahraničí, čím nepriamo dala najavo svoje želanie aby biskup opustil územie Slovenska.⁸

6 Porov. SNA v Bratislave, fond 209, kr. 290. List Prezídia Policajného riaditeľstva v Prešove číslo 7.764/39 prez. zo dňa 22. decembra 1939.

7 „*Beatissime Pater! Infrascriptus ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus profundissima venerantia et humilitate ferventissime exorat, ut ab administratione Dioeceseos Fragopolitanae (Presoviensis) necnon Administraturae Apostolicae Mukacensis - clementissime liberaretur. Propter mutatas circumstantias et politicas et dioecesanones necnon privatas meas bonum Dioeceseos omnimoefflagitat, ut in locum infrascripti constituatur homo manus fortioris et fiduciam Gubernii absolute habens. Itero et itero preces meas humillimas et cum osculo SS. Pedum emorior Sanctitatis Vestrae filiorum minimus. Paulus Gojdic, OSBM, m.p.*” AGKB v Prešove, prezidiálne spisy, inv. č. 74, sign. 51, rok 1939. Žiadosť o uvoľnenie z vedenia eparchie č. 51/1939 zo dňa 22. novembra 1939.

8 List predsedu vlády č.382/I. res. 1940 zo dňa 31. januára 1940 uvádzam v plnom znení:

„*Osvietený pane! Na základe Vášho listu zo dňa 12. novembra 1939 vláda na zasadnutí dňa 26. januára 1940 vzala na vedomie Vaše rozhodnutie vzdať sa biskupskej funkcie.*

Vláda sa uzniesla, že keby ste nedostali také cirkevné postavenie, pri ktorom by bolo Vám zabezpečené Vašej hodnosti primerané zaopatrenie, už teraz záväzne Vám určuje 45 tisíc korún s tým, že túto sumu budeme Vám v mesačných splátkach vyplácať i keby ste sa zdržiavali v cudzine.

Vatikán vyše polroka skúmal pozadie rezignácie a zvažoval alternatívy riešenia. Napriek vzájomnej zhode biskupa a vlády Slovenskej republiky vo veci jeho abdikácie bola odpoveď Svätej stolice skutočným prekvapením pre obe strany. Namiesto uvoľnenia prišla menovacia bula zo dňa 19. júla 1940, ktorou bol biskup P. P. Gojdič, OSBM uvoľnený z postu apoštolského administrátora, a zároveň menovaný za sídelného biskupa Prešovskej eparchie⁹. K menovaniu došlo bez toho, aby Vatikán oficiálnou formou žiadal vládu Slovenskej republiky o súhlas, čo len poukázalo na fakt, že ani vzťah vlády k Svätej stolici nebol práve najlepší.¹⁰ Dôsledkom bolo negatívne stanovisko Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky, ktoré biskupovi Gojdičovi vyčítalo jeho silné rusínsko-ukrajinské cítienie a protislovenské zmýšľanie.¹¹

Ráďte prosím, čím skôr začať kroky, aby Svätá Stolica vzala Vaše zrieknutie na vedomie. Tuka v.r. Osvietený Pán Pavol Gojdič, OSBM, biskup, apoštolský administrátor v Prešove. J.E. Pavel Gojdič ČSVV. K jeho dvadcaťročnému jubileju so dňa jep.“ Posvjaččenija. Prešov 1947, s. 104.

- 9 „*Pius Episcopus, Servus Servorum Dei, Venerabili Fratri PAULO PETRO GOJDIČ, hactenus Episcopo titulari Harpaseno, ritus byzanthini slavici, electo Episcopo Prešovensi, salutem et apostolicam benedictionem. Commissum humilitati Nostrae ab aeterno Pastorum supremi apostolatus officium, quo universo christiano orbi praesidemus, onus Nobis imponuit diligenstissime curandi ut Ecclesiis omnibus tales praeficiantur Antistites, qui sibi creditum dominicum gregem salubriter pascere, regere, et gubernare sciant ac valeant. Volentes itaque Nos, de venerabilium Fratrum Nostrorum S.R.E. Cardinalium S. Congregationi pro Ecclesia Orientali praepositorum consilio, Cathedralem Ecclesiam Prešovensem, Nobis et Sedi Apostolicae immediate subiectam, plures iam annos vacantem, proprio Pastore providere, simulque Tibi, qui ab anno millesimo nongentesimo vigesimo sexto Doecesim illam Administrator Apostolicus, laudabili prudentia ac sollertia hucusque rexisti, Nostrae benevolentiae signum praeberre, Te ecclesiae illius Episcopum renunciare statuimus. Apostolicae igitur Nostrae potestatis plenitudine Te a vinculo episcopalis Ecclesiae Harpasenae, cuius titulum hucusque gessisti, absolvimus, atque ad quam memoravimus Ecclesiam Prešovensem transferrimus eique Episcopum praeficimus et Pastorem, nec non eiusdem Ecclesiae curam, regimen, et administrationem tum in spiritualibus, tum in temporalibus Tibi plenarie committimus cum omnibus iuribus et privilegiis, oneribus et obligationibus pastoralibus huic officio inhaerentibus et ad residentiales Episcopos pertinentibus.“* J.E. Pavel Gojdič ..., s. 104.

10 Porov. Tamtiež, s. 104-105.

11 V danom prípade išlo do istej miery o nedorozumenie. Pred vymenovaním P. P. Gojdiča, OSBM za prešovského biskupa poveril Štátny sekretariát nuncia v Berlíne C. Orseniga, aby u slovenského vyslanca M. Černáka sondoval, ako

Biskup P. P. Gojdič, OSBM bol o svojom menovaní upovedomený v deň svojich narodenín 17. júla 1940 vyslancom Slovenskej republiky pri Svätej stolici K. Sidorom. Ten telegramom zaslal upovedomenie o menovaní a zároveň aj poblahoželal k ustanoveniu za sídelného biskupa. Biskup Gojdič sa mu za túto službu poďakoval a v liste zo dňa 31. júla 1940 adresovanom K. Sidorovi vyjadril svoju snahu o dosiahnutie láskyplného a harmonického vzťahu v spolunažívaní Slovákov a Rusínov. Zároveň naznačil očakávanie, že si svojím úsilím o dosiahnutie pokoja medzi gréckokatolíckymi veriacimi oboch národností získa u vlády Slovenskej republiky viac porozumenia. Vyslanca vo Vatikáne K. Sidora poprosil o aktívnu pomoc pri urovnaní rozháraných pomerov, ktoré, ako sa domnieval, vznikli z nedostatočnej informovanosti vládnych predstaviteľov.¹²

Slávnostná intronizácia sa uskutočnila v Prešove vo sviatok Narodenia Presvätej Bohorodičky 8. septembra 1940. Slávnosti sa zúčastnil biskup J. Čársky, početné duchovenstvo oboch obradov z Prešova a širokého okolia, ako aj bohoslovci, študenti gréckokatolíckych škôl v Prešove. Župan Šarišsko-zemplínskej župy podávajúc informácie o priebehu slávnosti Ústrední štátnej bezpečnosti (ÚŠB) v Bratislave zdôraznil, že na intronizáciu neboli pozvaní predstavitelia štátnych úradov, Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy, alebo iných slovenských ustanovizní. Po vzdaní holdu prítomnými kňazmi nasledoval príhovor biskupa P. P. Gojdiča, OSBM v rusínčine a poďakovanie biskupovi J. Čárskemu za jeho prítomnosť na slávnosti v slovenčine. V nemčine pozdravil nemeckú deputáciu¹³ a v maďarčine sa poďakoval prítomným Maďarom. Internacionálny jazykový prejav intronizovaného prešovského biskupa nenašiel pochopenie ani pochvalu v podá-

by bol v Bratislave tento akt prijatý. M. Černák C. Orsenigovi neformálne povedal, že menovanie P. P. Gojdiča, OSBM by bolo prijaté priaznivo. Následne bol P. P. Gojdič, OSBM vymenovaný za sídelného biskupa bez toho, že by si Svätá stolica vyžiadala stanovisko slovenskej vlády. Z negatívnej slovenskej reakcie na tento krok predstaviteľa Svätej stolice usúdili, že sa M. Černák na názor na pripravované menovanie u vlády možno vôbec neinformoval. Porov. PETRANSKÝ, I. A.: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946. Nitra 2001, s. 124.

- 12 Porov. AGKB v Prešove, prezidiálne spisy, inv. č. 75, sign. 24, rok 1940. Menovanie Gojdiča za definitívneho biskupa gr. kat. diecézy.
- 13 Prítomnosť nemeckej delegácie vzbudzovala obavu župana z ich angažovanosti pri záchrane gréckokatolíckych škôl v meste. Medzi nemeckými hosťami bol aj vplyvný benediktín, páter Alfonz Mitnacht z Prahy, ktorý podľa hlásenia župana má aj istý politický vplyv. Porov. SNA v Bratislave, fond 209, kr. 290. Hlásenie župana Šarišsko-zemplínskej župy o intronizácii biskupa P. P. Gojdiča, OSBM pre ÚŠB v Bratislave č. 1020/18/1940 – ŠB, zo dňa 11. septembra 1940.

vanom hlásení župana ÚŠB v Bratislave. Práve naopak – obvinil ho z maďarónstva. Pritom v prejave biskupa sa odzrkadľuje rozhladenosť jeho osoby, a nie úzkoprsé postoje vtedajších vládnych predstaviteľov, ktorí presadzovali práva len jedného národa na úkor ostatných. Myslím si, že aj touto maličkosťou, akou určite je pozdrav v rôznych jazykoch, biskup Gojdič ukázal, že nebol biskupom len pre Rusínov, ale aj pre všetkých gréckokatolíckych veriacich, ktorí patrili do rôznych národností. Nasledovala slávnostná svätá liturgia a po nej sa prítomné duchovenstvo a deputácie odobrali do rezidencie, kde zložili novému prešovskému biskupovi svoje blahoželania a pozdravy. Za kňazstvo a kapitolu pozdravil sídelného biskupa ThDr. Simeon Smandray, za ním predniesol pozdrav v mene gréckokatolíkov Slovákov generálny vikár J. Zorvan-Karpaty. Nasledovali pozdravy od gréckokatolíckych veriacich nemeckej a maďarskej deputácie. Biskupa pozdravili aj zástupcovia gréckokatolíckych škôl a mladá inteligencia. V rezidencii potom pokračovala intronizácia slávnostnou recepciou.¹⁴

Župan celú intornizáciu vykreslil v negatívnom svetle v neprospech biskupa, nechýbalo aj obvinenie zo zneužívania dôvery Svätej stolice, ktorej sa teší na poli cirkevnom ku konaniu vecí čisto politických. Znovu navrhol vláde presídliť gréckokatolícke gymnázium do Medzilaboriec a zrušiť podľa neho prebytočný učiteľský ústav Preparandiu. Tým by sa rusínska inteligencia vrátila späť k svojmu národu, ktorý by mohla dvíhať a viesť. Pretože ako napísal: „*V Prešove títo vodcovia nemajú koho viesť, lebo sú to generáli bez vojska.*“¹⁵

Biskup Gojdič sa po potvrdení vo funkcii ocitol pod drobnohľadom ÚŠB, ktorá sledovala jeho činnosť. V nasledujúcich mesiacoch sa predstavitelia Slovenskej republiky pokúšali odstrániť biskupa z úradu diplomatickými cestičkami. Vyslanec K. Sidor bol poverený rokovať o osobe biskupa so štátnym sekretárom kardinálom Luigim Maglionem. Rokovanie z dňa 28. apríla 1941 neprinieslo očakávané odstránenie biskupa a podobne neúspešné bolo aj rokovanie so štátnym podsekretárom Mons. Giovannim Montinim, ktoré sa uskutočnilo 3. mája 1941.¹⁶

14 Porov. SNA v Bratislave, fond 209, kr. 290. Hlásenie župana Šarišsko-zemplínskej župy o intronizácii biskupa P. P. Gojdiča, OSBM pre ÚŠB v Bratislave č. 1020/18/1940 – ŠB, zo dňa 11. septembra 1940.

15 Porov. Tamtiež.

16 Porov. G. Szekely, Totalitné praktiky národného socializmu na Slovensku voči Gréckokatolíckej cirkvi, s. 3. Archív autora.

Postavenie biskupa Gojdiča sa menovaním za definitívneho prešovského biskupa značne upevnilo, ale napätie medzi ním a predstaviteľmi Slovenskej republiky pretrvalo až do konca vojny v roku 1945.

Prešovský biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM svojimi postojmi voči režimu Slovenskej republiky vysoko prevyšoval ostatných hierarchov Katolíckej cirkvi na Slovensku. Otvorene kritizoval oficiálnu politiku vlády SR voči menšinám, ako boli Rusíni, a neskôr bol aj neohrozeným obrancom Židov, ktorých mnohých aj osobne zachránil. Režim kritizoval v čase, keď si to iní nedovolili, keď mlčali. Bol skutočne odvážny pri obrane kresťanských hodnôt. Povedané slovami súčasného pápeža „*vietor mu fúkal do tváre*“, šiel proti prúdu tej doby, ako osamelý Kristov rytier proti presile nepriateľa.